

Основи на съвременната икономика: Израел Кирцнер и функцията на предприемача

Хенрик Егберт*, Теодор Седларски**

Резюме: Израел Кирцнер е автор на основополагащи приноси в теорията на предприемачеството. Значимите му прозрения се отнасят до предприемаческата функция в пазарния процес. Кирцнер се числи към австрийската школа и изхожда в анализа си от допусканията за субективно вземане на решения, непълно знание у икономическите субекти и наличието на пазарни неравновесия. На предприемачите приписва способността чрез своята повишена бдителност да откриват неравновесия в динамичните конкурентни пазари. Като арбитражисти те приближават пазарите до равновесие, дори при положение, че на всеки динамичен конкурентен пазар равновесието остава само теоретично хипотетично състояние. В рамките на този кратък текст очертаваме най-важните аспекти на предприемаческия подход на Кирцнер и функцията, която предприемачеството изпълнява в пазарно задвижваните процеси.

Ключови думи: Израел Кирцнер, Австрийска школа, предприемачество, свободен достъп до пазарите, арбитраж.

JEL: B21, B25, D52, O12.

* Хенрик Егберт е доктор, професор в Университета за приложни науки Анхалт, Германия.

** Теодор Седларски е доктор, професор в катедра „Икономика“ на Стопанския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

1. Въведение

Израел Кирцнер е най-известният все още активно работещ икономист от австрийската школа (популярна в англоезичната литература също като Austrian Economics) (Срв. с дискусията относно творчеството на ранните представители на австрийската школа у Герчев (2005) и Коева (2006); Вж. също Седларски (2015, с. 160-174) и Леонидов, Седларски (2017, с. 59-68).). Представителите на школата допускат – обратно на неокласиците – принципното наличие на пазарни неравновесия. Именно неравновесията правят възможна предприемаческата дейност. Докато теорията за предприемача на Шумпетер – с предприемача-пионер като главно действащо лице, което чрез своите иновации създава неравновесни състояния на пазарите – е широко позната, предприемаческата теория на Кирцнер е по-малко популярна, но също толкова значима. Тук представяме основните ѝ концепции. Тъй като може да бъде разбрана само в контекста на традицията на австрийската школа, разясняваме кратко и някои от нейните централни аспекти.

Израел Меир Кирцнер е роден в Лондон през 1930 г., а от 1940 г. живее в Южноафриканския съюз (днешната Южноафриканска република). Следва в Кейптаун от 1947 до 1949 г. Една година е слушател в Лондонския университет, преди да се запише като

студент през 1954 г. в Бруклинския колеж в Ню Йорк. По-късно придобива магистърска степен по бизнес администрация и защитава дисертация в Университета на Ню Йорк (1957). В Ню Йорк е студент на Лудвиг фон Мизес, чиито идеи го формират като икономист и които той по-късно доразвива. През 1968 г. е назначен за професор в Университета на Ню Йорк и продължава работата си там до днес. В професионалния си път Кицнер получава множество академични отличия.

Наред с Фридрих фон Хайек, той е сред двамата основни представители на т.нар. „австрийско възраждане“ в американската икономическа мисъл през 70-те и 80-те години на ХХ век. Университетът на Ню Йорк се превръща в местен център на това движение. Там през 1975 г. Кицнер дава началото на програмата „Австрийска икономика“ и става съавтор с Лудвиг Лахман на поредица от семинари по темата. Кицнер е умерен представител на австрийската школа и поради това работата му е приета и от неокласическите икономисти. Тук първо ще представим релевантните допускания на австрийската школа, отличаващи я от неокласиката, за да формулираме на тяхна основа централните моменти в предприемаческата теория на Кицнер и да изясним изводите от последните за процесите на икономическото развитие.

2. Неокласическото елиминирание на предприемача

Предприемаческата теория на Кицнер се заражда от фундаменталната критика на австрийската школа към неокласическата икономика. Кицнер (Kirzner, 1997) излага детайлно тази критика в областта на микроикономиката, опирайки се в голяма степен на работата на фон Мизес. В настоящата статия се позоваваме именно на това изложение на Кицнер (Тъй като новата институционална икономика въз-

приема повечето допускания на неокласиката, тя също като нея е несъвместима с австрийската школа в съществени аспекти (срв. с Palermo, 1999).).

Австрийската школа отхвърля микроикономическата теория на неокласиката, тъй като според „австрийците“ тя не обяснява и не е в състояние да обясни реални пазарни феномени. Неокласиката продължава традицията на анализа на Алфред Маршал с дадени функции на търсене и на предлагане, които определят равновесни цени и количества (срв. със Седларски, 2015, с. 198-217). Всички пазари са конкурентни и винаги свършени, т.е. постоянно се намират в равновесие като пряко следствие от допусканията (срв. обаче със Sraffa, 1926; Robinson, 1933). Вместо този подход, представителите на австрийската школа се концентрират в нематематизирана форма върху пазарните неравновесия. Кицнер (Kirzner, 1997) формулира микроикономическия подход на австрийската школа и извежда от него *функцията* на предприемача в националното стопанство. Аргументацията му може да бъде систематизирана по следния начин.

Неокласическата теория допуска, че всички икономически субекти винаги знаят всичко. На първо място, те са наясно, че всички актьори имат поведение, което максимизира индивидуалната им полезност. Не съществуват информационни дефицити, нито несигурност относно бъдещето. Няма транзакционни разходи – понятието е въведено в употреба едва през 70-те години на ХХ век (срв. със Седларски, 2013, с. 44-109). Фирмите не са в състояние да извличат положителни печалби, тъй като пазарните цени са равни на пределните разходи. Очакванията за бъдещето винаги се сбъдват. При тези допускания неокласическият пазар винаги е в равновесие. Приема се, че освен институцията на пазара не са *изрично* необходими други институции: закони, съдилища, обща писменост, договори

Икономически теории

или *предприемачи*. Тъй като в този модел човешките решения винаги са правилни и винаги водят до равновесие, хората са сведени до автомати за решения. При допусканята на модела индивидуалните действия и мотивацията, която води до определени решения, стават ирелевантни.

Очевидно този хипотетичен свят няма много общо с емпиричните наблюдения на реалните пазари (моделите, разбира се, нямат и за цел да описват действителни пазари). Реалните пазари се намират постоянно в неравновесни състояния. Хората непрекъснато вземат решения, които от своя страна непрестанно променят пазарната ситуация (Kirzner, 1973). Следователно, пазарите са динамични, а не статични. Според аргументацията на австрийската школа, стопанските актьори не разполагат с пълна информация. В действителност, подходът на австрийската школа по отношение на количеството разполагаема информация е значително по-широк от подхода на непълната информираност в рамките на неокласиката.

Кирицнер го формулира така: хората не знаят какво не знаят. Следователно, те не знаят и какво знание им е нужно и какви разходи или възвръщаемост ще възникнат в резултат на набавянето на ново знание. Вследствие на това те се намират постоянно в ситуация на непознаване на реалното състояние, в смисъл, че разполагат с несъвършена информация за света. Въпреки това, решенията при тези условия водят до възникването на ново знание, т.е. учене. Ситуацията на неопределеност, т.е. на наличие на непознато пространство на възможности, не бива премахната напълно чрез вземането на решения, но се променя. Оттук става ясно защо възникването и разпространението на ново знание има централно значение в австрийската школа (срв. с Науек, 1937; 1945). Важно теоретично следствие е, че индивидите не могат да максимизират полезността си, тъй като

знаят, че не знаят всичко. Нивото на осъзнатостта, възможностите за действие и относителните цени не са дадени като информация *a priori*, а индивидуалните решения като субективно смислено поведение първо водят до възникването на знание за тях (Kirzner, 1973).

В резултат от допускането за неопределеността, Кирицнер изхожда от постоянни пазарни неравновесия. Той насочва вниманието към *процесите*, които протичат на такива пазари. В тези процеси основна роля играят предприемачите. Ролята им е на откриватели на ново знание и технологии. Изпълнявайки я, предприемачите допринасят за динамичния процес на пазарите, както и за придвижването в посока на пазарното равновесие. Именно поради динамиката на процеса и вечно съществуващата неопределеност, обаче, равновесията (в смисъла на равновесия на дадени конкурентни пазари) никога не биват достигнати.

3. Предприемачи

Кирицнер допуска, че хората вземат субективно целенасочени решения, които обаче не могат да се считат за предопределени *a priori* – решенията могат да са правилни или грешни по отношение на индивидуалните цели. Тези решения променят действителността, т.е. и реалните пазари. В условия на неопределеност фантазията, смелостта, но и предвидливостта (Kirzner, 1997) играят важна роля (Кирицнер (Kirzner, 1973) изхожда от модел само с един период, в който не съществува бъдеще, а оттам – и несигурност. По-късно (Kirzner, 1982) разширява модела и релативира по-ранното си представяне на ситуацията на предприемача (Kirzner, 1999).). Функцията на предприемача е да открива неравновесия. Чрез решенията му някъде на пазарите се намалява неефективност. Предприемачът осъзнато и целенасочено променя, например, цените, количествата или ка-

чества на стоките. За да е в състояние да осъществява функцията си, е необходимо да притежава като основна характеристика повишена бдителност (англ. „alertness“), т.е. способността да разпознава скрити до този момент възможности за извличане на печалби (Kirzner, 1980; 1997).

Идеята, типична за австрийската школа, да се разглежда предприемачеството като *динамичен процес на откривателство*, е развита от Лудвиг фон Мизес и Фридрих фон Хајек (срв. с Леонидов, Седларски, 2017, с. 50-68). Мизес (Mises, 1949) описва пазара като процес, задвижван и подгържан от предприемачи (в смисъла на неговия *homo agens*). Не потребителите, не държавата и не собствениците на средствата за производство са моторът на пазарите, а единствено раждащият идеи, рискуващ, спекулиращ и търсещ печалби предприемач (Mises, 1949; срв. с Kirzner, 1997). Хајек има различен фокус. Пазарното взаимодействие между актьорите е придружено от обмен на информация и съответно на знание, чрез който се повишава качеството на знанието. Според Хајек, този обмен е важен за това пазарите да се развият в равновесия (Хајек, 1945).

Кицнер (Kirzner, 1997) обобщава трите централни концепции на австрийската школа относно предприемачеството както следва: първо, предприемаческата дейност се осъществява винаги при непълна информация (Mises, 1949); второ, пазарите са процеси на откривателство (Хајек, 1969). Предприемачите задвижват откривателския процес и го направляват чрез размяна на знание в посока на установяване на равновесие. Трето, предприемачите се намират в непрестанна конкуренция и се стремят да бъдат по-добри от останалите. Предприемаческата дейност е движена от индивидуалната фантазия и изобретателност.

Предприемач в смисъла, който Кицнер влага в понятието, е онзи, който открива в пазарните неравновесия възможности за печалба и ги използва чрез находчивите си

действия. Той действа субективно целенасочено, но при непълна информация. Предприемачът е арбитражист, използващ, например, разликите в цената на едно и също благо на различни места, допринасяйки по този начин за установяването на единна цена на благото – дейността му води до корекция на цената в посока на равновесното ѝ равнище.

Кицнер (Kirzner, 1973) разграничава категорично своята представа за предприемача, който придвижва пазарите към равновесие, от концепцията за предприемача, повлияна от идеите на Шумпетер. Шумпетер описва предприемача като разрушител. Той унищожава равновесия, създавайки неравновесия чрез иновациите, които въвежда на пазарите. Докато в условия на пазарно равновесие не могат да бъдат реализирани печалби, чрез иновациите и новите комбинации от ресурси възникват нови продукти и пазари, предлагащи възможности за печалби на предприемачите-пионери (Schumpeter, 1912; 1942; срв. с Леонидов, Седларски, 2017, с. 59-68; Седларски, 2015, с. 117-121). На основата на иновациите предприемачите могат да създадат временни монополи (срв. с концепцията за монополистична конкуренция у Robinson, 1933). Друг тип предприемач е имитаторът, който превръща създаденото от пионерите неравновесие отново в равновесно състояние. Хојс (Heuss, 1965) развива тази идея на Шумпетер до популярната теория за четирите пазарни фази.

Кицнер предизвиква критиката на множество икономисти заради противопоставянето на неговата концепция за създаващия равновесия предприемач на тази на Шумпетер (срв. с Kirzner, 1999; 2009). По-късно Кицнер се опитва да постулира възможна съвместимост между двата предприемачески типа, аргументирайки, че Шумпетер има предвид винаги дългосрочното развитие и поради това се нуждае от динамичния разрушаващ пазарите пред-

Икономически теории

приемач, докато собственият му модел от 1973 г. се отнася само за един период и затова предприемачът му може само да реагира пасивно на дадени *ex ante* неравновесия. В статията от 1997 г. Кирицнер използва аргументация, свързана с концепцията за *homo agens* на Мизес, като допуска съществуването на бъдещи периоди и изоставя еднoperиодния модел. Ако се приеме тази сложна интерпретация на Кирицнер (Kirzner, 1999), двата предприемачески типа вече не изглеждат напълно несъвместими. В представата на Кирицнер действията на Шумпетеровия предприемач се явяват стимулиращи за пазарната координация и равновесието, като така се прави опит идеите на Шумпетер да бъдат интегрирани в австрийската мисловна традиция.

В тази дискусия относно теорията на предприемачеството на Кирицнер трябва да бъде подчертан един централен момент: Кирицнер анализира *функцията* на предприемача в един специфичен процес. Той не обсъжда какво трябва да прави успешният предприемач, а изследва приноса на предприемачите към процеса на икономическо развитие (Kirzner, 2009). В последния параграф отново поставяме ударението върху този аспект.

4. Обобщение: предприемачество и икономическо развитие

Предприемачът на Кирицнер – дори при общото отхвърляне на неокласическите постулати от австрийската школа – има важни допирни точки с равновесните модели на Валрас. Ориентираната към печалба дейност на Кирицнеровия предприемач наподобява тази на хипотетичния Валрасов аукционер. Двата допринасят за придвижването на пазарите към равновесие и по-добра ресурсна алокация в рамките на национално стопанство (Douhan et al., 2007).

Темата за зависимостта между икономическия растеж и предприемачеството днес

се свързва на първо място с името на Шумпетер (Schumpeter, 1912). В концепцията на Кирицнер за предприемача обаче имплицитно е заложена теория на растежа. Когато достъпът до пазарите е свободен, действията на предприемачите водят, от една страна, до ефективна алокация на ресурсите, а от друга – до динамично развитие на пазарите. Предприемаческият процес на откривателство създава сам по себе си растеж. Ученето, създаването на ново знание, включително чрез грешки при вземането на решения, принадлежат към това развитие (Kirzner, 1997; 2009). За да се стигне до такъв процес, т.е. предприемачеството да се превърне в продуктивна за обществото дейност в смисъла на Баумол (Baumol, 1987; 1990; срв. също с Egbert, Sedlarski, 2019), според Кирицнер и другите представители на австрийската школа, трябва да бъде осигурен свободен достъп до пазарите. Препоръката към стопанската политика е да бъдат премахнати ограничаващи пазара институции като бюрокрации, мита, квоти, монополи и пр. (срв. също с Baumol, 1982). Първостепенна задача на гържавата е да следи за свободния достъп на възможно най-много хора до пазарите. Подходът на австрийската школа възприема свободния достъп до пазарите като гаранция, че предприемаческите решения биха довели в оспорваната конкурентна среда до подобрения (Hayek, 1948). Само тогава предприемачеството насърчава растежа и е успешно и полезно за цялото стопанство.

Цитирани източници:

Егберт, Х., Седларски, Т., 2019. Основи на съвременната икономика: Уилям Баумол и предприемачеството. *Икономическа мисъл*, 2019(5): 109–117.

(Egbert, H., Sedlarski, T., 2019. *Osnovi na savremennata iekonomika: Uilyam Baumol i predpriemachestvoto. Ikonomicheska misal*, 2019(5): 109–117)

Герчев, Н., 2005. Идеите на Лудвиг фон Мизес за развитието на австрийската икономическа школа. *Икономическа мисъл*, 2005(4): 79–95.

(Gerchev, N., 2005. Ideite na Ludvig fon Mizes za razvitiето na avstriyskata ikonomicheska shkola. *Ikonomicheska misal*, 2005(4): 79–95)

Коева, С., 2006. За австрийската икономическа теория, Мизес, Хайек и още нещо: един предизвикан отговор. *Икономическа мисъл*, 2006(6), 64–74.

(Koeva, S., 2006. Za avstriyskata ikonomicheska teoria, Mizes, Hayek i oshte neshto: edin predizvikan otgovor. *Ikonomicheska misal*, 2006(6), 64–74)

Леонидов, Седларски, 2017. Икономически теории. Антология. Том II. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

(Leonidov, Sedlarski, 2017. Ikonomicheski teorii. Antologia. Tom II. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“)

Седларски, Т., 2015. Икономически теории (История на икономическата мисъл). София: Поредица „Университетска библиотека“ на Университетското издателство „Св. Климент Охридски“.

(Sedlarski, T., 2015. Ikonomicheski teorii (Istoria na ikonomicheskata misal). Sofia: Poreditsa „Universitetska biblioteka“ na Universitetskoto izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“)

Baumol, W.J., 1982. Contestable Markets: An uprising in the theory of industry structure. *American Economic Review*, 72(1), 1–15.

Baumol, W.J., 1987. Entrepreneurship: creative, unproductive, and destructive. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 123(3), 415–423.

Baumol, W.J., 1990. Entrepreneurship: productive, unproductive, and destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), 893–921.

Douhan, R., G. Eliasson, M. Henrekson, 2007. Israel M. Kirzner: An outstanding Austrian contributor to the economics of entrepreneurship.

Small Business Economics, 29(2007): 213–223.

Hayek, F.A.v., 1937. Economics and knowledge. *Economica*, 4 (1937): 33–54.

Hayek, F.A.v., 1945. The use of knowledge in society. *American Economic Review*, 35(4): 519–530.

Hayek, F.A.v., 1948. *Individualism and Economic Order*, Chicago: University of Chicago Press.

Hayek, F.A.v., 1969. Der Wettbewerb als Entdeckungsverfahren. In: *Freiburger Studien – Gesammelte Aufsätze von F.A. von Hayek*, Tübingen: J.C.B. Mohr, 249–265.

Heuss, E., 1965. *Allgemeine Markttheorie*. Tübingen/Zürich.

Kirzner, I.M., 1973. *Competition and Entrepreneurship*, Chicago: University of Chicago Press.

Kirzner, I.M., 1980. *Perception, Opportunity and Profit: Studies in the Theory of Entrepreneurship*, Chicago: University of Chicago Press.

Kirzner, I.M., 1982. The Theory of Entrepreneurship in Economic Growth. In: C.A. Kent, D.L. Sexton and K.H. Vesper (eds.). *Encyclopedia of Entrepreneurship*, Englewood Cliffs. N.J.: Prentice-Hall, 272–276.

Kirzner, I.M., 1997. Entrepreneurial discovery and the competitive market process: an Austrian Approach. *Journal of Economic Literature*, 35(1): 60–85.

Kirzner, I.M., 1999. Creativity and/or alertness: a reconsideration of the Schumpeterian Entrepreneur. *Review of Austrian Economics*, 11(1999): 5–17.

Kirzner, I.M., 2009. The alert and creative entrepreneur: a clarification. *Small Business Economics*, 32(2009): 145–152.

Mises, L.v., 1949. *Human Action: A Treatise on Economics*. London: New Haven: Yale University Press.

Palermo, G., 1999. The Convergence of Austrian

Икономическу теории

Economics and New Institutional Economics: Methodological inconsistency and political motivations. *Journal of Economic Issues*, 33(2): 277–286.

Robinson, J.V., 1933. *The Economics of Imperfect Competition*, London: Macmillan.

Schumpeter, A.J., 1912. *Theorie der*

wirtschaftlichen Entwicklung, Leipzig: Duncker & Humblot.

Schumpeter, Joseph A., 1942. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper and Row.

Sraffa, P., 1926. The laws of returns under competitive conditions. *Economic Journal*, 35(144): 535–550.